

Vznik národov a štátov

Komparatistika

Doc. Marek Rybář, PhD.

Prehľad prednášky

- vznik prvých moderných štátov: vojna, interakcie aktérov, hodnotové a ideové podmienky a mimoeurópsky kontext
- transformácia smerom k národnému štátu
- moderný štát a jeho zlyhania
- metodologické aspekty štúdia štátu

Štruktúra moderného štátu

- centralizovaná byrokracia ako najdôležitejšia inštitúcia moderného štátu
- ako došlo k jej vzniku, ako a prečo sa sformovali moderné štáty?
- najstaršie a najvplyvnejšie vysvetlenie spája vznik štátu s vojnovým konfliktom

Štát: Vedľajší produkt vojny

- Charles Tilly: štát nevznikol zámerne
- predstavoval logistické riešenie na zabezpečenie armády v dlhodobých vojenských konfliktoch 14. storočia
- budovanie armády a infraštruktúry na jej podporu: systém výberu daní a jeho centralizácia

Tilly: Nový typ armády, nové vzťahy

- technologický pokrok v dôsledku používania pušného prachu ako strategického nástroja:
- ťažkú jazdu nahrádza ľahká pechota
- rytierov nahrádzajú vojaci zo sociálne nižších vrstiev
- končia feudálne armády založené na osobnej lojalite rytiera a panovníka

Tilly: Nový typ armády, nové vzťahy

- nový typ armády: početnejšia a platená
- vyžiadala si nové technológie a logistiku: centralizácia, rozsiahla administratíva, efektívny centralizovaný výber poplatkov a daní
- preto a takto vzniká štát

Tilly: Zmluvný základ štátu

- vznik centrálnej authority mal aj iný dôvod, a to zmluvný (contractarian)
- o lojalitu (a príjmy) vazalov súťažilo viacero vplyvných lordov, králi/panovníci boli najefektívnejší poskytovatelia ochrany vazalov

Tilly: Zmluvný základ štátu

- Tilly prirovnáva proces vzniku štátu k modernému organizovanému zločinu:
- panovník poskytoval ochranu svojim vazalom, za čo mu oni platili dane a poplatky

Kritika Tillyho koncepcie 1

- s analýzou (neskoršieho) vzniku štátov v Latinskej Amerike prišiel Centeno (2002)
- podľa neho Tillyho vojna má vplyv len ak:
- vojnových konfliktov bolo veľa (séria)
- nasledovali tesne po sebe
- boli koncentrované na relatívne malom území
- unikátne podmienky v západnej Európe

Centeno: iná Latinská Amerika

- tieto podmienky neboli v Latinskej Amerike 19. storočia vôbec splnené: faktická absencia vážnych vojnových konfliktov
- rozsiahle a riedko osídlené územia
- málo zdrojov na vybudovanie vojnových mašinérií
- vládnuce elity relatívne málo ohrozené
- dostupnosť fin. pôžičiek na vznikajúcich medz. trhoch – malá motivácia pre vznik centralizovaného štátu

Kritika Tillyho koncepcie 2

- centralizovaná štátna byrokracia niekde vznikla ešte pred dlhodobými vojnovými konfliktmi v Európe (t.j. pred cca r. 1400)
- Capetovské Francúzsko ako ilustrácia, centralizácia o viac ako storočie pred technologickou zmenou vojenstva
- Spruyt (1994): tichý súhlas šľachty a podpora mešťianstva boli kľúčom ku kráľovskej centralizácii

Spruyt: “koaličná” politika a štát

- kráľ a mešťania preferovali moc na teritoriálnom princípe (priviléžiach), šľachta a duchovenstvo na osobných a rodových väzbách
- panovník získal financie zdaňovaním mešťanov a súhlas od šľachty vďaka výnimkám a “úplatkom” (léno)
- štát tu nevystupuje ako predátor, ale ako výsledok obojstranne výhodného obchodu

Spruyt: “koaličná” politika a štát

- mešťania (obchodníci, burghers) preferovali štandardizáciu (mier, váh, peňazí a pod.), čo zabezpečil iba centralizovaný systém vlády
- v tomto zmysle preferovali panovníka pred miestnymi lordmi (pred decentralizáciou)
- kráľovské záujmy preferovali maximalizáciu výberu daní, teda tiež štandardizáciu a centralizáciu

Kritika Tillyho koncepcie 3

- okrem materiálnych môžu zohrávať úlohu aj ideové a hodnotové faktory:
- Gorski (2002): transformácia Pruska na centralizovaný štát s efektívnou armádou
- možná kvôli vzniku novej kalvínskej elity podporujúcej revolúciu zhora
- dôležitosť noriem ako disciplína, poslušnosť, čestnosť a lojalita

Kritika Tillyho koncepcie 3

- Nizozemsko v 17. storočí: najmocnejší štát, efektívny a zároveň silno decentralizovaný
- koalície vplyvných aktérov: patriarchálnych rodín, bohatých obchodníkov, a ďalších lokálnych elít
- kultúrne (protestantské) hodnoty: efektívna byrokracia a armáda s obmedzenými zdrojmi
- inovatívne inštitucionálne riešenia, napr. Nizozemská východoindická spoločnosť

Mimoeurópske skúsenosti

- ďalší vzorec vzniku štátov, napr. koloniálne dedičstvo ako dôležitý diferenciačný faktor
- efektívna byrokracia v Južnej Kórei ako výsledok japonskej kolonizácie: väčšina byrokracie a polície ostala aj po dekolonizácii
- podobné argumenty aj o Indii (Británia) a Filipínach (USA)
- koloniálna správa vytvorila domácu elitu, ktorá spravovala krajinu ešte pred samostatnosťou

Od štátu k národnému štátu

- legitimizácia dnešných štátov je založená na spoločenstve rovnoprávných občanov
- rozdiel oproti impériám, kráľovstvám, mestským štátom a teokraciám minulosti
- impériá neexistujú, teokracie boli zvrhnuté, na Blízkom východe pár monarchií
- koncept národného štátu: revolučný projekt vo FRA a USA, dnes je normou
- ako a prečo sa moderné štáty transformovali na národné štáty?

Nacionalizmus ako legitimizácia

- existuje množstvo teórií vysvetľujúcich vznik národov a štátov a nacionalizmu
- Gellner: doktrína, ktorá hlása, že národná a štátna jednotka by mali byť zhodné (kongruentné)
- otázna je ich explanačná sila, keď pozeráme na vznik štátov a národov v globálnom merítku a nie len cez skúsenosť Európy

E.Gellner (1983)

- nacionalizmus ako dôsledok prechodu od agrárnej k industriálnej spoločnosti
- vyžaduje mobilnú a flexibilnú pracovnú silu
- tá potrebuje štandardizované vzdelanie v jednotnom médiu/jazyku
- štátna administratíva produkuje jednotnú a homogenizovaný jazyku s jednotným jazykom

E.Gellner (1983)

- modernizácia nezasahuje všetky geografické oblasti krajiny v rovnakom čase
- vidiecke obyvateľstvo, ktoré prichádzalo do industriálnych centier, narážalo na rozvinutú kultúru a ľudí hovoriacich iným jazykom
- výsledkom bola nevôľa, rozhorčenie a často alternatívny projekt národa/štátu
- podobným procesom prešli aj kolónie: industrializácia delegitimizovala tradičnú hierarchiu, rasa ako indikátor nerovnosti

M. Hechter (2000)

- rozdiel medzi nacionalizmom budujúcim štát (state-building) a nacionalizmom periférie (secesionistický, resp. periférny)
- prvý asimiluje/integruje rozličné kultúry do jednej, výsledok úsilia aktuálnych vládcov o homogenitu
- druhý zdôrazňuje kultúrnu odlišnosť periférneho obyvateľstva, smeruje k novému štátnemu útvaru, často reakcia na prvý

B. Anderson (1991)

- kľúčová je úloha tlačového kapitalizmu (print capitalism)
- vznik tlače/denníkov a rozšírenie gramotnosti, schopnosť čítať v domácom jazyku, vedú k ***imagined community***
- ľudia začínajú sami seba chápať ako spoločenstvá, ktoré zdieľajú pôvod a spoločné politické smerovanie

B. Anderson (1991)

- národ je spoločenstvo vzniknuté z predstavivosti, ktorú podnecujú moderné masovokomunikačné technológie:
- kníhtlač produkujúca masovú dennú tlač
- masová románová literatúra a pod.
- analýza juhových. Ázie: kolonisti rozšírili vzdelávací systém v administratívnych jednotkách, ktoré nemali etnický základ
- administratíva + kultúra = nadetnické národy

L. Greenfeld (1992)

- nie hlboko zakorenené socioekonomické faktory, ale “dynamické premenné” hrajú úlohu pri šírení nacionalizmu
- mocenská konfigurácia domácich aktérov
- nacionalisti v rôznych častiach sveta “imitovali” nacionalizujúce procesy v krajinách, s ktorými mali dlhodobé väzby
- TUR a JAP (NEM), AFR (FRA a BRIT), Kurdi a Arabi (TUR)

Empirické testovanie nacionalizmu

- Wimmer a Feinstein (2010): väčšina teórií má len obmedzenú platnosť
- nie Gellner: množstvo nár. štátov vzniklo pred modernizáciou a množstvo modernizovaných spoločenskostí nemalo štáty
- nie Anderson: gramotnosť a nezávislosť spolu empiricky súvisia inak než tvrdil
- územia s provinčnou správou neviedli častejšie k nár. štátu než územia bez nej

Wimmer a Feinstein (2010)

- kľúčová je relatívna mocenská pozícia nacionalistických aktérov a predstaviteľov etablovaného štátu, plus jeho medzinárodná pozícia
- nár. štát vzniká, ak nacionalisti dokážu prevziať/pohltiť existujúci režim, bez ohľadu na socioekonomické okolnosti
- úspech pravdepodobnejší ak je štát vojensky oslabený alebo ak majú nacionalisti dlhý čas na pôsobenie (mobilizácia a delegitimizácia)

Wimmer a Feinstein (2010)

- tento proces mobilizácie a delegitimizácie je úspešnejší, ak v okolí už vznikajú nové národné štáty: geografická blízkosť alebo vznik štátov v rovnakom impériu
- to ukazuje na dôležitosť interakcií aktérov aj na silu imitačných procesov (Greenfeld)

Zlyhávajúce štáty

- nie všetky štáty sú rovnako životaschopné, s rovnakými kapacitami
- špecifické sú tzv. zlyhávajúce štáty (failed states)
- **Bates (2008)**: 1. štát sa stáva nástrojom uzurpácie (predation), teda držitelia moci zneužívajú štát na získavanie súkr. zdrojov
- 2. zároveň štát stráca monopol na legitímne násilie, ozbrojené skupiny bojujú o zdroje

Etnicita a jej pôvod

- primordializmus (etnicita je dejinne prítomná, rigídna) vs. konštruktivizmus (etnicita je náhodná a podmienená – F. Barth)
- Hale (2004): skupinové správanie je automatickou súčasťou ľudských aktivít, identita je “sociálny radar”, ktorý ľuďom pomáha orientovať sa (redukcia neistoty)
- keď je ľudský osud zviazaný s príslušnosťou k nejakej skupine, identita zosilnieva

Etnicita a jej pôvod 2

- etnicita je významná identita, pretože:
- (1) zahŕňa komunikačné bariéry (jazyk)
- (2) (niekedy) zahŕňa fyzické rozdiely
- (3) 1. a 2. sú často teritoriálne koncentrované
- (4) symboly etnickej identity sú zdieľané celou komunitou
- (5) identita sa mení, identifikácie a významy sú “manipulovateľné” elitami aj samotnými jednotlivcami

Etnicita a jej pôvod 3

- etnicita je jeden z najčastejšie používaných konceptov v modernej analýze, čo presne ale znamená?
- Chandra a Wilkinson (2008): kategória, v ktorej *atribúty spoločného pôvodu* sú nevyhnutnou podmienkou príslušnosti k etniku
- rozdiel medzi etnickou štruktúrou a etnickou praxou

Etnicita a jej pôvod 4

- štruktúra – statické atribúty (napr. jazyková odlišnosť)
- prax – dynamické atribúty, napr. podiel hlasov pre etnické strany v súťaživých voľbách
- napr. “mobilizácia etnických identít pol. stranami vo voľbách koreluje s vypuknutím občianskej vojny (prax, nie štruktúra!)
- vzťah medzi štruktúrou a praxou je nejasný

Zlyhávajúci štát

- rozličné operacionalizácie, berú do úvahy:
- etnické vojnové konflikty
- revolučné vojny
- genocídu
- rozličné “škodlivé” zmeny systému:
- kolaps štátu v Somálsku a vojna v Juhoslávii ako dva prominentné prípady failed states

Zlyhávajúci štát

- zlyhávajúci štát nie je to isté ako občianska vojna,, ale
- veľká časť zlyhaní štátu sa vyskytuje v občianskej vojne a
- občianskym vojnám sa najviac “darí” v zlyhávajúcich štátoch

Faktory zlyhania štátu

- nie je súvislosť medzi chudobou (príjem na hlavu) a zlyhaním štátu
- významnejší je vzťah medzi nízkym príjmom štátu a jeho zlyhaním (chýbajú prostriedky na št. administratívu)
- etnická diverzita tiež nevedie k častejším zlyhaniam štátu než etnická homogenita

Faktory zlyhania štátu

- k zlyhaniam často dochádza tam, kde vládne etnická menšina: vysvetlenie je, že štát zdaňuje všetkých obyvateľov, ale pri výdavkoch zvyhodňuje etnickú skupinu, ktorej príslušníci vládnu
- najčastejšie dochádza k zlyhaniu štátu počas tranzície, období medzi dvoma režimami (typicky počas demokratizácie)

Faktory zlyhania štátu

- hybridné pol. režimy sú tiež vysoko nestabilné
- čiastočné demokracie, resp. autokracie s určitou mierou slobodnej politickej súťaže, majú významne (asi 20x) vyššiu pravdepodobnosť zlyhania štátu ako ostatné režimy

Definičné a metodologické otázky

- čo je to vlastne štát?
- najčastejšie je definovaný ako politická **organizácia** spájaná s **násilím**
- Weber: “ľudské spoločenstvo, ktoré si úspešne nárokuje monopol na legitímne použitie fyzickej sily na danom území”

Definičné a metodologické otázky

- Tilly (1990): štát ako organizácia, ktorá ovláda násilie, odlišuje sa od rodinných a príbuzenských skupín a má prednosť pred ostatnými organizáciami v rámci daného územia

Definičné a metodologické otázky

- M. Levi (2002): štát je komplexný aparát centralizovanej a inštitucionalizovanej moci, ktorá koncentruje donútenie, zakladá vlastnícke práva a reguluje spoločnosť na určitom území, pričom je formálne uznaný ako štát na medzinárodných fórach

Definičné a metodologické otázky

- tieto post-weberovské definície sa vyhýbajú pojmom ako je legitimita a monopol, ktoré sú pre Webera kľúčové
- považujú tieto atribúty za premenné, nie za konštantné: nie všetky štáty sú legitímne a mnohé nemajú monopol na legit. násilie
- ak ale odstránime legitimitu, pojem štátu začína byť príliš “materialistický”

Definičné a metodologické otázky

- je zredukovaný na vojenskú moc a byrokráciu, ktorá vynucuje (materiálny) poriadok
- pritom je zrejmé, že štát nie je založený iba na materiálnom základe a donútení
- idey, hodnoty a normy majú širšiu rolu než produkciu fyzického donútenia, legitimizujú moc – to donútenie nedokáže

Definičné a metodologické otázky

- štát ako objekt analýzy, ktorý existuje **zároveň** ako materiálne sily aj ako ideový konštrukt
- Mitchell (1999): to, čo nazývame štát vzniká prostredníctvom techník, ktoré umožňujú každodenným praktikám naberať abstraktnú a nemateriálnu formu